

ефективність його адаптації в вузі. Особиста участь у керівництві діяльністю колективів своїх груп стає для студентів школою цивільного й політичного виховання, розвиває організаторські здібності, психологічно готує їх до оволодіння майбутньою професією.

Можливість особистого благополуччя людини залежить від того, наскільки суспільний устрій і відносини з іншими людьми забезпечують йому свободу дій, його соціальну безпеку. Практично вся соціально-практична діяльність може бути представлена як сукупність ціннісних систем у сфері виробництва, відпочинку, побуту й т.п. Отже, з вищевказаного ми можемо зробити наступні висновки: виховання – це головне родове поняття педагогіки як емпіричної і теоретичної науки, від якої походять видові категорії: педагогічна діяльність, цілісний педагогічний процес, освіта і навчання, саморозвиток особистості.

Головними цілями та завданнями виховного процесу у вищому навчальному закладі повинні бути:

- орієнтація на духовно збагачену особистість;
- виховання повинно бути вільним;
- основна увага викладачів повинна надаватись моральному вихованню особистості студента з пріоритетом загальнолюдських цінностей. Недопустиме лише формальне засвоєння моральних правил. Істинно моральній поведінці може навчити лише саме життя, тобто конкретний життєвий досвід студента;
- забезпечення індивідуального підходу у вихованні, що ґрунтується на власному виборі студента, а звідси – побудова виховання на висновках з наукового аналізу результатів спостереження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антоненць М. В.О.Сухомлинський про оцінювання навчальних досягнень учнів // Рідна школа. – 2001. – Жовтень.
2. Беленький Г.И. Гуманизация учебно-воспитательного процесса школы. – М., 1997.
3. Боришевський М.Й. Гуманізм педагогічної системи В.О.Сухомлинського // Початкова школа. – 1995. – № 10 – 11.
4. Вишневецький О.І. Гуманізація шкільного життя // Рад. школа. – 1990. – №1.

УДК 378.126.016

Л.О. Ковальчук

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті осмислено сутність ключових понять дослідження, їхній взаємозв'язок. Обґрунтовано доцільність застосування культурологічного підходу у професійній підготовці майбутніх педагогів. Розкрито культурологічну спрямованість змісту педагогічних дисциплін.

In the article the essence of key concepts of the research is found out. The expediency of application of the cultural approach in the vocational training of the future teachers is proved. The cultural orientation of the contents of pedagogical disciplines is shown.

Постановка проблеми. В умовах сучасних цивілізаційних процесів, творення інноваційного суспільства пріоритетного значення набуває розвиток освіти і культури. Це зумовлене передусім тим, що в епоху глобальних зрушень, трансформації “освіти на все життя” в “освіту впродовж цілого життя” нарізла потреба в людині з новим типом мислення, здатної не просто виживати, а успішно реалізовувати свій творчий потенціал.

За цих умов змінюються й підходи до розуміння сутності педагогічного процесу, його організації у вищій школі. З цього приводу В. Кушнір слушно зазначає, що педагогічний

процес є взаємодією різних світів: науки, культури, цивілізації, соціального світу, світів особистостей; він є реальним життям з науковою організацією і водночас – науковою організацією, яка міститься в реальному житті [5: 19].

Одним з головних напрямів розвитку вищої освіти стають педагогічні технології, які сприяють олюдненню знань, становленню самостійної й творчої особистості молодої людини, формуванню її загальної й професійної культури. Це посилює вимоги до професійної компетентності педагогічних кадрів, зокрема, акцентується увага на озброєнні майбутніх педагогів принципами наукової методології, на формуванні культури професійного мислення тощо.

У професійній підготовці педагога В. Кушнір виокремлює такі взаємопов'язані і взаємообумовлені складники: *предметний, методичний, практичний і методологічний*. Дослідник наголошує, що ніяка сума предметних знань чи їх недиз'юнктивна сукупність не можуть замінити надпредметні, тобто методологічні знання [5: 24]. З огляду на це, проблема поліпшення методологічної підготовки, що є одним із найскладніших аспектів професійного становлення майбутніх педагогів, набуває особливої гостроти й актуалізує наукові пошуки. В контексті порушеної проблеми значущими є психолого-педагогічні дослідження, які здійснювалися за такими напрямками:

- з'ясування актуальних питань методології педагогіки (С. Вітвицька, П. Воловик, С. Гончаренко, В. Загвязінський, О. Крушельницька, І. Підласий, В. Полонський, О. Рудницька, В. Шейко, В. Штофф та ін.);
- становлення педагогічної культури (В. Гриньова, Г. Дехтяр, С. Збануто, Т. Іванова, Н. Крилова, Л. Кондрацька, О. Пехота, І. Синиця та ін.);
- обґрунтування засад культурологічного підходу в освіті (В. Андреев, Г. Ващенко, В. Гриньова, І. Зязюн, Н. Крилова, О. Сухомлинська та ін.);
- розвиток у студентів професійного педагогічного мислення (Л. Блонський, В. Моляко, Г. Нагорна, В. Сагарда, І. Серафимович та ін.);
- професійно-педагогічна підготовка вчителя хімії (Н. Буринська, Л. Величко, Т. Іваха, О. Іващенко, Л. Романишина, В. Староста, Л. Туріщева, Н. Чайченко, О. Шишкіна, О. Ярошенко та ін.) тощо.

Аналіз цих та інших досліджень засвідчує, що на сьогодні недостатньо дослідженими залишаються важливі аспекти застосування культурологічного підходу у професійній підготовці майбутніх педагогів.

Метою нашого дослідження є теоретичне осмислення сутності культурологічного підходу та визначення педагогічних умов його застосування у процесі вивчення педагогічних дисциплін у вищій школі.

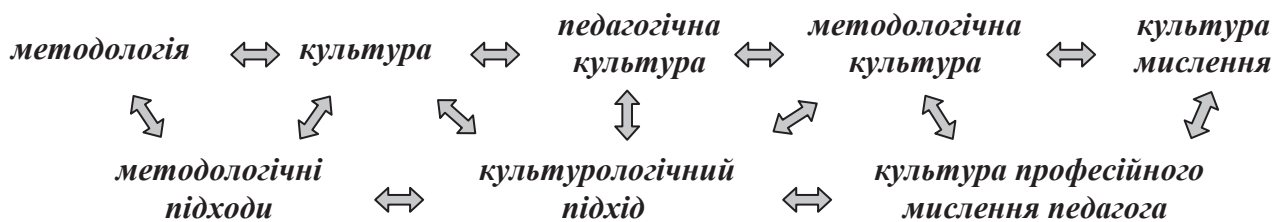
Головні *завдання* дослідження:

- обґрунтувати категоріальну сутність культурологічного підходу;
- розкрити культурологічну спрямованість змісту педагогічних дисциплін і виявити можливості для застосування культурологічного підходу під час їх вивчення у вищій школі;
- визначити педагогічні умови застосування культурологічного підходу в професійній підготовці майбутніх педагогів у класичному університеті.

Зв'язок роботи із науковими програмами і практичними завданнями визначається розробленням низки питань відповідно до науково-дослідної тематики кафедри загальної і соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка (тема “*Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів для загальноосвітньої і вищої школи*”) та кафедри педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (тема “*Теоретико-методичні основи професійної підготовки фахівців в умовах реалізації ідей Болонської угоди*”).

Результати дослідження. Окреслені мета і завдання актуалізували необхідність теоретичного обґрунтування сутності культурологічного підходу. У своєму дослідженні ми виходимо з того, що різні аспекти діяльності людини інтегрує таке багатокомпонентне і

поліфункціональне явище, як культура. Це фундаментальна категорія у сучасній науковій думці, сутність якої ми розглядаємо в системі інших головних понять нашого дослідження:

Ключову роль методології у сучасному пізнанні обстоював Е. Юдін. З погляду вченого, **методологія** (у широкому значенні цього слова) є вченням про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності. В сучасній науковій літературі під **методологією** (гр. *μεθοδ* – *метод* і *λόγος* – *поняття, думка, розум*) розуміють передусім методологію наукового пізнання, тобто вчення про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності [9: 31].

У педагогіці методологія як галузь наукового пізнання виконує низку важливих функцій:

- виявляє закономірності і тенденції розвитку педагогічної науки;
- спрямовує хід науково-педагогічних досліджень до пошуку оптимальних шляхів розв’язання важливих педагогічних проблем;
- формує основні принципи науково-педагогічних досліджень;
- регулює використання методів, прийомів, засобів у процесі пізнання і практики;
- узагальнює результати наукового пізнання в різні форми знання тощо.

Становлення молодого людини, майбутнього фахівця відповідно до професійного спрямування передбачає реалізацію у педагогічному процесі вищої школи низки важливих методологічних підходів (*аксіологічного, діяльнісного, компетентнісного, культурологічного, синергетичного, системного* та ін.). Вищий навчальний заклад є тим культурно-освітнім середовищем, в якому відбувається формування “людини культури” з високим рівнем загальної культури, культури професійного мислення, культури педагогічного спілкування, мовленнєвої культури, культури поведінки, культури праці, культури почуттів тощо. З огляду на це, культурологічний підхід набуває особливої значущості у розв’язанні важливих завдань освіти й виховання молодого покоління.

Значний інтерес для нашого дослідження становить погляд О. Олійник, яка вважає цей важливий методологічний підхід науковою основою розвитку теорії та практики педагогічної освіти. Дослідниця трактує **культурологічний підхід** як сукупність теоретико-методологічних положень і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов для засвоєння та трансляції педагогічних цінностей і технологій, що забезпечують творчу самореалізацію особистості педагога у професійній діяльності [7]. **Сутність культурологічного підходу** полягає:

- у визнанні особистості як вищої цінності, здатної реалізувати культурно-етнічні ідеї у педагогічному процесі;
- у взаєморозумінні та взаємодовірі учасників різних культур педагогічного процесу;
- в орієнтації студентів у естетичних, моральних, екологічних, правових, професійних та інших цінностях;
- в індивідуалізації процесів оволодіння культурою та створенні елементів культури в процесі навчання та виховання [1].

Культурологічний підхід допомагає розглядати проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів з позицій головних завдань гуманізації педагогічного процесу, передбачає виявлення такого варіативного елемента структури наукового знання, як соціально-культурні цінності тощо. Проблема реалізації цього методологічного підходу в

освіті потребує осмислення сутності поняття “культура”, що є головним системотвірним культурологічним поняттям. Цей феномен став предметом дослідження багатьох наук (філософії, психології, соціології, педагогіки тощо). Під **культурою** (лат. *cultura* – обробіток, догляд, шанування, виховання, освіта, розвиток) розуміють:

- систему програм людської діяльності, поведінки і спілкування людини для зміни та удосконалення суспільного життя в усіх його виявах [3: 439];
- сукупність створених людьми наукових, суспільних, артистичних і технічних цінностей, а також процес творення цих цінностей [10: 209].

Головним системотвірним чинником професійного становлення педагога (викладача, вчителя, вихователя та ін.) є формування його педагогічної культури. Зауважимо, що у трактуванні сутності цього поняття простежуються різні підходи, зокрема, **педагогічну культуру** визначають як:

- інтегративну сукупність фізичних, інтелектуальних, загальнокультурних і моральних якостей, професійних знань і умінь, необхідних для успішної навчально-виховної роботи (в ній виділяють такі групи характеристик: загальнолюдські якості; професійні якості; моральні якості) [3: 641];
- ту царину культури, що особливо пов'язана зі справами виховання, освіти (її важливим складовим елементом є педагогічна творчість) [10: 210].

Цінним для нашого наукового пошуку є дослідження теоретичних і методичних аспектів формування педагогічної культури майбутнього вчителя, здійснені В. Гриньовою. Вчена вважає, що духовно розвинена особистість володіє **культурою розуму**, яка передбачає:

- *розум допитливий*, який притаманний особистості, котра постійно досліджує життя, ніколи не зупиняється у духовних шуканнях, прагне засвоїти цілісну картину дійсності;
- *розум глибокий*, який допомагає проникати в суть проблеми, відділяти головне від другорядного, бачити основне, розуміти внутрішній смисл того, що відбувається, різнобічно розглядати проблему (індивід з глибоким розумом здатний пильно спостерігати явища, встановлювати їх причину та наслідки і таким чином виявляти загальні закономірності, робити узагальнення);
- *розум гнучкий*, який допомагає особистості орієнтуватися в подіях, явищах, процесах, віднаходити щось нове, самостійно й творчо розглядати проблеми [2: 64–65].

У професійно-педагогічній підготовці майбутнього педагога особливого значення ми надаємо формуванню його методологічної культури, що є важливою підструктурою у цілісній структурі педагогічної культури. Зауважимо, що в науковій літературі є різні дефініції цього поняття. У своєму дослідженні ми спираємося на визначення С. Гончаренка. Вчений трактує **методологічну культуру** як культуру мислення, яка ґрунтується на методологічних знаннях і необхідною частиною якої є рефлексія. Дослідник слушно зауважує, що найважливішою ознакою методологічної культури вчителя і нині є вміння і бажання користуватися науковими педагогічними знаннями для аналізу і вдосконалення своєї роботи [3: 500]. У цьому сенсі, на нашу думку, йдеться про сформованість культури професійного мислення педагога.

На підставі аналізу літературних психолого-педагогічних джерел зауважимо, що вивченню важливих аспектів зазначеної проблеми приділяється недостатня увага. Наукові пошуки присвячені дослідженню культури особи, культури її поведінки, спілкування, мовлення, праці, почуттів. Серед них, на наш погляд, особливу роль відіграє культура професійного мислення педагога, оскільки передбачає творчу педагогічну діяльність, високу пізнавальну активність, ініційовану ціннісними позиціями, прагненням посісти гідне місце у соціокультурному просторі, реалізувати власний особистісний потенціал, особистісний потенціал своїх вихованців, потенціал навчальної дисципліни, яку він викладає, і т. ін.

З огляду на це, цінною для нашого дослідження є думка Л. Туріщевої, яка стверджує, що культура мислення посідає особливе місце серед інших характеристик культурної людини – це культура культури [6: 29]. **Культуру мислення** характеризують як:

- сукупність формально-логічних, мовних, змістово-методологічних і етичних знань, умінь і навичок, що проявляються в інтелектуальній діяльності людини (від них залежать процеси соціалізації особистості, її професійні успіхи і творчі досягнення) [8: 271–272];
- певний ступінь розвитку здатності мислення (у широкому значенні), “теоретичної здатності мислення”, або мистецтва “оперування поняттями” (у вузькому), що досягається шляхом оволодіння прийомами і способами мислення, які допомагають у професійній діяльності людини [6: 29].

Культура мислення властива кожній людині, що дає їй змогу раціонально ставити і вирішувати як свої життєві, так і суспільні завдання, давати адекватну оцінку собі й усьому, що її оточує. Коли ж йдеться про культуру педагогічного мислення, то мається на увазі, що це культура професійного мислення конкретної професійної групи людей (педагогів), яка має свої особливості, зумовлені специфікою праці викладача, вчителя, вихователя та ін.

Аналіз психолого-педагогічних праць дослідників проблеми професійного мислення (Л. Блонського, А. Карпова, М. Кашапова, Ю. Кулюткіна, В. Моляко, Г. Нагорної, С. Рубінштейна та ін.) дає підстави стверджувати, що у наукових джерелах немає чіткої визначеності щодо сутності як самого поняття, так і його структури. У більшості визначень вчені акцентують увагу на *предметному* (тобто на особливостях мислення, зумовлених характером професійної діяльності фахівця) або на *якісному* (на особливостях, що характеризують високий професійно-кваліфікаційний рівень фахівця) аспектах. Так, під **професійним мисленням** розуміють вид мислення, що формується і проявляється при вирішенні специфічних професійних задач [8: 340].

У трактуванні сутності педагогічного мислення (як професійного) також простежуються різні підходи. Зокрема, **педагогічне мислення** розглядають як:

- певне бачення і розуміння педагогом закономірностей навчально-виховного процесу, своїх вихованців, самого себе у навколишньому світі, що стає основою для постановки і вирішення найрізноманітніших завдань педагогічної взаємодії [8: 340];
- систему розумових дій, які виникають на основі пізнання й перетворення складної педагогічної ситуації (такі дії, змінюючись за формою, зберігають свою специфіку, суттєві властивості і функції практичного мислення педагога) [6: 29].

На підставі теоретичного осмислення наукових джерел та емпіричного матеріалу за темою дослідження нами сформульовано дефініцію головного ключового поняття нашого дослідження. Під **культурою професійного мислення педагога** ми розуміємо *інтегративне утворення, яке характеризує індивідуальні особливості його мислення, рівень мисленнєвої діяльності, ступінь розвитку різновидів і властивостей мислення, мистецтво оперувати формами мислення, застосовувати мисленнєві операції, і є показником сформованості професійної культури педагога, його здатності пізнавати та перетворювати явища педагогічної дійсності.*

Культура професійного мислення педагога різнопланова, багатогранна, динамічна. Її специфічним проявом є формування певного образу мислення педагога, культури почуттів, спілкування, мовлення, поведінки тощо. Отже, культуру професійного мислення педагога слід розглядати у двох **аспектах**:

- 1) з одного боку, це *результат* діяльності, її *продукт* (сформованість цілісної системи професійних знань, умінь, навичок, установок, ціннісних орієнтацій, сукупності компетенцій педагога; розвинутість теоретичного, практичного, аналітичного, критичного, словесно-логічного, творчого та інших видів мислення; вміння оперувати поняттями, правильно вибудовувати систему суджень і умовиводів тощо);

- 2) з другого боку, це *якість* (досягнення певного рівня професіоналізму, освіченості, вихованості; духовне багатство вчителя; витонченість, вишуканість, точність, краса, логічність висловлюваної думки; критичність, креативність, гнучкість, оперативність мислення тощо).

Вирішення проблеми формування культури професійного мислення майбутнього педагога ми бачимо в площині вивчення педагогічних дисциплін (“Педагогіка”, “Основи педагогічної майстерності”, “Педагогіки вищої школи”, “Педагогічна риторика”, “Вища школа і Болонський процес” та ін.), спецкурсів (“Методика викладання хімії у загальноосвітній школі”, “Методика викладання біології”, “Методика викладання у вищій школі”) та проходження педагогічної практики студентами природничих факультетів класичного університету.

У контексті розв’язання завдань нашого дослідження цінною є думка О. Сухомлинської, яка слушно акцентує увагу на тому, що всю педагогічну діяльність має пронизувати принцип культуровідповідності, який має входити у зміст і методику навчання й виховання молодого покоління. Під **культуровідповідністю** розуміють педагогічний принцип, що відображає відповідність виховання вимогам культури тієї спільноти, народу, середовища й часу, в яких відбувається навчально-виховний процес [3: 500]. Сьогодні цей педагогічний принцип відображає відповідність навчання й виховання молоді національно специфічній, соціально і культурно орієнтованій матриці народу, що проживає на певній території і нерозривно пов’язаний з історією, наукою і традиційно-побутовою культурою, є способом долучення до загальнолюдської культури [3: 501].

З огляду на це, у процесі вивчення педагогічних дисциплін особливу увагу ми приділяємо моделюванню такого навчального середовища, яке б забезпечувало формування культури професійного мислення майбутнього педагога. З цією метою нами розроблено **навчально-методичну концепцію** вивчення педагогічних дисциплін, що ґрунтується на культурологічній спрямованості їх змісту. Головні засади концепції та організаційно-методичні аспекти формування культури професійного мислення майбутнього педагога визначені в укладених нами навчальних посібниках (зокрема, [4]).

Активне, свідоме, ґрунтовне засвоєння педагогічних дисциплін, формування культури професійного мислення майбутніх педагогів, готовності до майбутньої професійної діяльності забезпечують:

- чітко окреслений змістовий компонент теми, що вивчається;
- методичні рекомендації щодо організації та проведення практичних і семінарських занять, розроблені з урахуванням різних аспектів проблеми;
- урізноманітнення видів самостійної роботи студентів (виконання творчих педагогічних задач, вправ, диференційованих індивідуальних завдань, розроблення і презентація навчальних проєктів тощо);
- вирішення педагогічних ситуацій, обговорення дискусійних питань, навчально-пізнавальних задач культурологічного змісту;
- організація різнорівневої педагогічної взаємодії суб’єктів навчального процесу (робота в парах, групах; тренінги тощо);
- проведення психолого-педагогічного діагностування на визначення готовності до майбутньої професійної діяльності;
- виконання завдань тестового, комп’ютерного та інших видів контролю й самоконтролю засвоєних знань тощо.

Такий підхід до вивчення педагогічних дисциплін викликає зацікавленість студентів до вивчення педагогічних дисциплін, створює сприятливі умови для формування у них культури професійного мислення, оскільки розвиває важливі для майбутнього педагога **властивості мислення** (*системність, гнучкість, оперативність, мобільність, креативність, культуроцентричність* та ін.).

У процесі дослідження проблеми нами визначено *педагогічні умови* застосування культурологічного підходу в професійній підготовці майбутніх педагогів у класичному університеті:

- 1) чітке цілепокладання з урахуванням поетапності культурологічної підготовки;
- 2) культурологічна спрямованість змісту навчального матеріалу педагогічних дисциплін;
- 3) відбір методичного інструментарію;
- 4) моделювання культурно-освітнього середовища у процесі вивчення студентами педагогічних, професійно-зорієнтованих дисциплін;
- 5) ґрунтовна теоретична і практична підготовка до професійної діяльності;
- 6) співпраця профільних кафедр університету та виховних інститутів у формуванні культуротворчої особистості майбутнього педагога тощо.

У контексті розв'язання завдань дослідження нами розроблено комплекс психолого-педагогічного діагностування, який дає змогу виявити ступінь сформованості педагогічної і культурологічної спрямованості студентів хімічного факультету класичного університету, рівень педагогічної культури і культури професійного мислення, оцінити стан готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності тощо [4].

Висновок. Культурологічний підхід змінює саме уявлення про засадничі цінності освіти, сприяє культурологізації педагогічної взаємодії суб'єктів та педагогічного процесу загалом, значно розширює наукову спрямованість його змісту і принципів побудови. З огляду на це, формування культури професійного мислення педагога є важливим напрямом його теоретичної і практичної підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи, зазначимо, що проведені нами дослідження проблеми застосування культурологічного підходу в професійній підготовці майбутніх педагогів не вичерпують усіх аспектів цієї важливої теми. Культура професійного мислення педагога має складну природу, багатокомпонентну структуру, різні механізми функціонування. Ці аспекти окресленої проблеми розглядатимуться у наших подальших дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голік О.Б. Інтегративно-культурологічний підхід до формування ціннісної культури педагогічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bdpu.org/scientific.published/conf_2008/articles/Section_4/Golik.doc.
2. Гриньова В. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): Дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. – К., 2000. – 416 с. – Бібліогр. с. 381 – 416.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук; гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Ковальчук Л. Основи педагогічної майстерності: Навч. посібник. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 608 с.
5. Кушнір В.А. Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу вищої школи: Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. – К., 2003. – 39 с.
6. Туріщева Л.В. Культура мислення вчителя // Історія та правознавство. – 2008. № 31 (167). – С. 29 – 31.
7. Олійник О.В. Культурологічний підхід як наукова основа розвитку теорії та практики педагогічної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2006/50-37-6.pdf>.
8. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е. Рапацевич. – Мн.: Современ. слово, 2005. – 720 с.
9. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. – М.: Наука, 1978. – 392 с.
10. Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny / Warszawa: Żak, 2007. – 490 s.